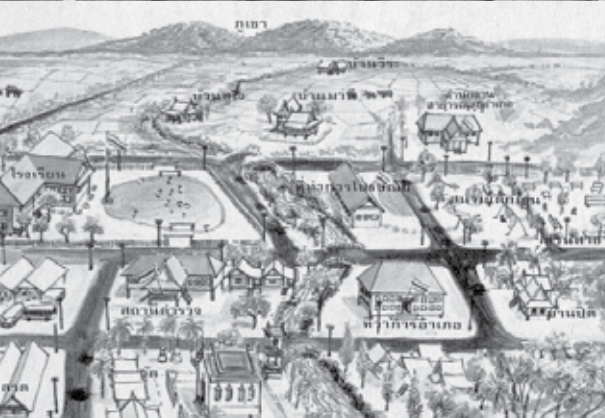

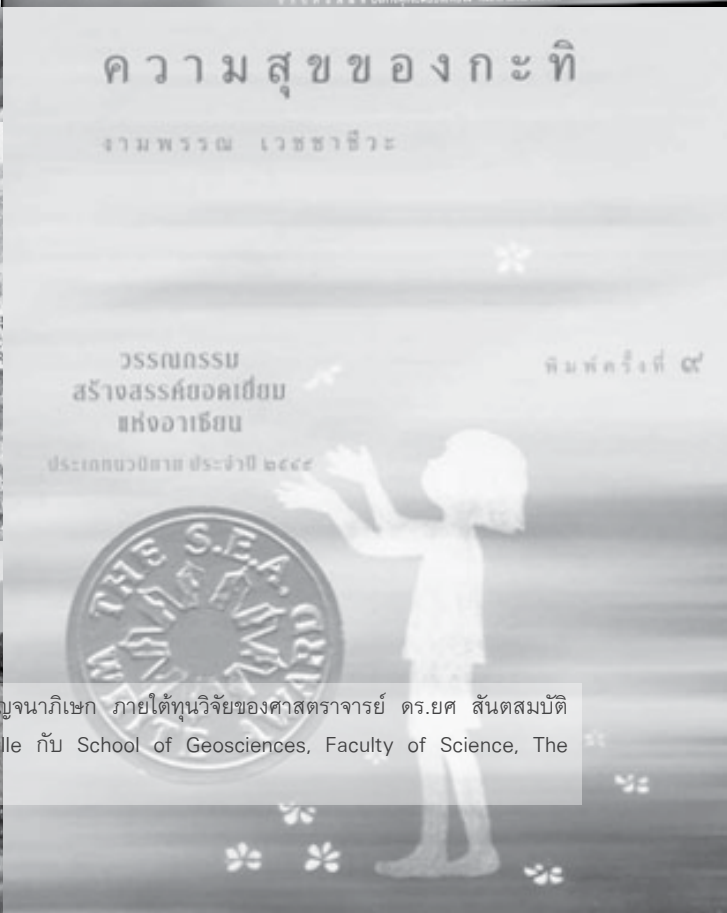
ลูกทุ่งหรือลูกกรุง?: ความเป็นเมืองในชนบทไทย

ทับทิม ทับทิม*

นักศึกษาระดับปริญญาเอก คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

*ได้รับทุนโครงการปริญญาเอกกาญจนาภิเษก ภายใต้ทุนวิจัยของศาสตราจารย์ ดร.ยศ สันตสมบัติ และ อยู่ในโครงการปริญญาเอกร่วม Cotutelle กับ School of Geosciences, Faculty of Science, The University of Sydney, Australia

บทคัดย่อ

จากมุมมองของชนชั้นกลางในเมืองบางกลุ่ม ชนบทไทยถูกมองแบบคู่ตรงข้ามกับเมืองมาโดยตลอด ในอดีต ชนบทมีภาพว่าล้าหลัง ด้อยพัฒนา แต่ปัจจุบัน ชนบทไทยกลายเป็นภาพโรแมนติคที่ได้รับการชื่นชมและควรรักษาไว้ โดยมีสื่อกระแสหลัก นโยบายรัฐ ทัศนียภาพบริเวณ และการใช้ชีวิตของชนชั้นกลาง เป็นกลไกสำคัญที่ทำให้เกิดการสร้างและรักษาภาพจินตนาการของชนบทไว้ ส่งผลต่อทัศนคติ รวมไปถึงทิศทางการพัฒนาชนบท เป็นกระบวนการสร้างความคาดหวังทางสังคมร่วมกันของกลุ่มชนชั้นกลางในเมืองที่แทรกซึมอยู่ในความเป็นชนบทไทย โดยคนกลุ่มนี้ไม่จำเป็นต้องมีความเกี่ยวข้องกับชนบทโดยตรง เพราะเมื่อกลุ่มที่มีบทบาทในสังคมมีความเชื่อว่าภาพชนบทเช่นนี้เป็นความจริงและมีการสื่อสารต่อ มันก็จะค่อยๆ เป็นความจริงสำหรับคนอื่นๆ ในสังคมด้วย

ปรากฏการณ์หนึ่งที่น่าสนใจของสังคมไทยปัจจุบันคือ มีชนชั้นกลางในเมืองย้ายเข้าไปอยู่ในชนบทมากขึ้น โดยเฉพาะในพื้นที่ที่มีธรรมชาติสวยงาม และมีบางกลุ่มอยู่ในพื้นที่หมู่บ้านของชาวบ้าน ดังตัวอย่างกรณีศึกษาที่เขตรอยต่อเมืองเชียงใหม่ ทำให้ชนชั้นกลางจากในเมืองกลุ่มนี้มีประสบการณ์ตรงกับความเป็นชนบทแบบที่สื่อไม่ค่อยได้เสนอ มีการปรับตัวและให้คำอธิบายที่หลากหลาย แต่ล้วนมีนัยถึงระยะห่างระหว่างคนจากในเมืองและคนชนบท แม้ว่าตอนนี้ทั้งสองกลุ่มจะอยู่ในชุมชนเดียวกัน

From the perspectives of many in the urban middle class, the Thai countryside is seen as the antithesis of urbanity. In the past, the countryside was regarded as backward and underdeveloped. This has changed as the Thai countryside has been romanticized and seen as something to be preserved. The public media, government policy, tastes and lifestyles of the urban middle class are key mechanisms that create and maintain this representation. Such a view has led to certain attitudes and ways of thinking about rurality and has even influenced the direction of government policies on rural development. It has become a process that penetrates ways of thinking and creates social expectations among the urban middle class that does not necessarily have first-hand knowledge about the Thai countryside, about the nature of Thai rurality. As influential groups in society shared similar beliefs about Thai rurality, these beliefs are communicated and reinforced, gradually becoming real at a wider societal level as well.

One intriguing phenomenon of Thai society at present is an increasing migration of the urban middle class to the countryside, especially in areas featuring attractive landscape. Some of these new migrants reside in villages in proximity with established rural residents. This phenomenon underlies the current case study of a village in peri-urban Chiang Mai. Such migration gives urban middle class migrants real experiences of the Thai countryside, showing them aspects that public media has never shown. The case reveals various adaptations and explanations, all of which reflect the social distance between urbanity and rurality even though the two groups are now neighbors of the same community.

ลูกทุ่งหรือลูกกรุง?: ความเป็นเมืองในชนบทไทย

แม้เป็นที่รู้จักกันดีและมีงานศึกษาออกมาอย่างต่อเนื่องว่าชนบทไทยทั้งทางด้านเศรษฐกิจและสังคมเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว คนชนบทได้รับการศึกษามากขึ้น มีชาวชนบทย้ายเข้าไปทำงานในเมืองมาอย่างยาวนาน บางส่วนย้ายไปอยู่อาศัยในเมือง และชนบทมีการบริโภคใกล้เคียงกับเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ แต่เราก็ยังคงสังเกตเห็นสื่อกระแสหลักต่างๆ ในปัจจุบันที่เสนอภาพตอกย้ำว่าเมืองและชนบทเป็นสิ่งตรงข้ามกันในทุกด้าน เช่น เมืองยุ่งเหยิง หนาแน่น ต่างคนต่างอยู่ อากาศไม่ดี สับสนวุ่นวาย ในขณะที่ภาพชนบทที่ชนชั้นกลางจากในเมืองบางกลุ่มเข้าใจมักจะเป็นชนบทแบบโรแมนติก สดชื่น สงบ ธรรมชาติ ทุ่งนาเขียวขจี เป็นชุมชนดั้งเดิม ทำการเกษตร เรียบง่าย คนเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พึ่งพาตนเอง และพอเพียง เหมือนภาพที่เห็นในโทรทัศน์ ในโฆษณาการท่องเที่ยว และแม้แต่แบบเรียนในโรงเรียน ภาพเหล่านี้มีผลต่อจินตนาการของสังคมในวงกว้าง และมีแนวโน้มที่จะไปสร้างภาพเหมารวมให้กับชนบทแบบที่มีความคาดหวังของสังคมกำกับอยู่ด้วย เหล่านี้ล้วนคือความคิดแบบคนในเมืองที่แทรกอยู่ในภาพชนบทไทย

งานชิ้นนี้พยายามเสนอให้เห็นว่าการมองภาพชนบทแบบคู่ตรงข้ามกับเมืองมีมาตลอด แต่การมองและสร้างภาพแทนของชนบทแบบสวยงามเกิดขึ้นเมื่อไม่กี่ทศวรรษมานี้ ซึ่งสื่อ พร้อมกับบรรณนิยมิตร บริโภคและการใช้ชีวิตของชนชั้นกลางในเมือง มีอิทธิพลอย่างยิ่งต่อการสร้างและรักษาภาพแทนของชนบทไทยดังกล่าวไว้อย่างเหนียวแน่น โดยคนที่ทั่วไปอาจไม่เห็นปัญหาเด่นชัดนัก เพราะไม่ได้เกี่ยวข้องกับชนบทโดยตรง ในระยะหลังมีปรากฏการณ์ที่ชนชั้นกลางจากในเมืองย้ายเข้าไปอยู่ในหมู่บ้าน คนกลุ่มนี้ได้รับประสบการณ์จริงและเห็นภาพใหม่ๆ เกี่ยวกับชุมชนชนบทที่สื่อไม่ได้เสนอ

บทความนี้แบ่งการเสนอเป็น 3 ประเด็นหลักคือ 1) ภาพชนบทในโลกทัศน์ของชนชั้นกลางในเมืองจากอดีตถึงปัจจุบัน กระบวนการสร้างความเป็นชนบทโดยสื่อ ผู้สื่อ และผู้รับสื่อ 2) สภาพชนบทไทยและการเปลี่ยนแปลงจากหมู่บ้านกรณีศึกษา และ 3) มุมมองของชนชั้นกลางในเมืองที่มีต่อเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวกับชนบท การปรับตัวเพื่ออยู่ร่วมกันของชนชั้นกลางจากในเมืองที่ไปอยู่ในหมู่บ้าน ใช้กรณีศึกษากลุ่มชนชั้นกลางจากในเมือง รวมทั้งตัวผู้เขียนเอง ที่ย้ายเข้าไปอาศัยในหมู่บ้านบริเวณรอบนอกเมืองเชียงใหม่ ประมาณ 10-15 กิโลเมตรจากตัวเมือง ซึ่งในทางกายภาพ พื้นที่บางส่วนของหมู่บ้านยังเป็นทุ่งนา แต่ในทางเศรษฐกิจและภูมิหลังของผู้คนในหมู่บ้านนั้นมีความหลากหลายอย่างยิ่ง ชาวบ้านดั้งเดิมเกือบทั้งหมดไม่ได้เป็นชาวนาแล้ว และมีคนกลุ่มต่างๆ ย้ายเข้ามาอยู่มากขึ้นเรื่อยๆ เช่น ชนชั้นกลางจากในเมือง คนต่างชาติ คนจากอำเภอห่างไกลหรือจังหวัดใกล้เคียง และแรงงานชาวไทยใหญ่

การรับรู้ภาพชนบทของชนชั้นกลางในเมืองจากอดีตถึงปัจจุบัน

ภาพชนบทไทยในความคิดของชนชั้นกลางในเมืองไม่ได้มีเพียงภาพโรแมนติกเหมือนอย่างที่เราเห็นในสื่อปัจจุบัน แต่ภาพชนบทเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาตามสถานการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ในอดีตช่วงก่อนทศวรรษ 2510 สื่อต่างๆ และรัฐทำให้ชนบทถูกมองว่า “ป่าเถื่อน” ล้าหลัง น่ากลัว มีโจรผู้ร้าย เป็นแหล่งหลบซ่อนของคอมมิวนิสต์ ต้องมีการพัฒนา โดยประเทศไทยเริ่มมีแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 1 เมื่อปี พ.ศ. 2504¹ ในสมัยนั้นชนบทที่คนเมืองพอจะรู้จักบ้างก็เป็นเพียงเขตชานเมืองกรุงเทพฯ เช่น รังสิต² ซึ่งทำนาเป็นส่วนใหญ่ จนกระทั่งในทศวรรษ 2520 มีการแสวงหาชนชั้นกลางและชนชั้นสูงจากในเมืองซึ่งเป็นคนที่มีการศึกษารวมตัวกันต่อต้านการสร้างเขื่อนน้ำโจนและประสบความสำเร็จ มีการออกสื่ออย่างแพร่หลาย เป็นการเปิดโลกของคนกลุ่มนี้ต่อไป และมีความตื่นตัวที่จะอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ เกิดเป็นความรู้สึกว่ากลุ่มคนในเมืองควรมีส่วนในการรักษาป่า ซึ่งส่วนหนึ่งก็มีผลต่อการมองชนบทด้วย ขณะนั้นภาพชนบทเป็นภาพที่อยู่ห่างไกลและอิงกับธรรมชาติ ชุมชนที่ได้รับการยอมรับก็ต้องเป็นชุมชนที่มีรากฐานยาวนาน มีระบบชลประทานอย่างภาคกลาง ไม่ใช่ชุมชนที่อยู่ในป่า ตัดไม้ ทำไร่เลื่อนลอยอยู่ตามภูเขาเหมือนในภาคอื่นๆ (Stott 1991)

ในช่วงกลางถึงปลายทศวรรษ 2520 ได้เกิดแนวคิดวัฒนธรรมชุมชน โดยกลุ่มของศาสตราจารย์ ดร.ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และกลุ่มองค์กรพัฒนาเอกชนจำนวนหนึ่ง โดยมีเป้าหมายเพื่อต่อสู้กับการพัฒนากระแสหลักของรัฐ การส่งเสริมทุนนิยมที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรในชนบท กลุ่มนี้ชี้ให้เห็นว่าคำตอบของการพัฒนาอยู่ที่หมู่บ้าน วิถีแห่งหมู่บ้านซึ่งตั้งตาม ชนบทที่เป็นปึกแผ่น ภูมิปัญญาชาวบ้านที่จะเป็นตัวต่อต้านหรือถ่วงดุลวัฒนธรรมแบบทุนนิยม การพัฒนาชนบทแบบกระแสหลักของรัฐที่เอารัดเอาเปรียบและสูบเอาทรัพยากรและแรงงานราคาถูกจากชนบทเข้าไปสร้างความเจริญให้แก่เมือง ภาพการเป็นคู่ตรงข้ามของเมืองและชนบทค่อยๆ ถูกสร้างขึ้นอย่างมั่นคงและต่อเนื่องเรื่อยมา แต่ก็มีการวิพากษ์วิจารณ์จากนักวิชาการจำนวนมากว่าภาพชนบทแบบที่นักคิดแนววัฒนธรรมชุมชนมองนั้นไม่ถูกต้องตามความเป็นจริงของชนบทซึ่งมีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและซับซ้อนขึ้นเรื่อยๆ (ยุคติ 2548; อานันท์ 2544) ในช่วงนี้เองที่มีแบบเรียนภาษาไทยระดับประถมศึกษาชุดที่มีคนจดจำกันอย่างมาก จนถึงปัจจุบัน คือมานี มานะ ปิติ ชูใจ ใช้สอนในช่วงปี พ.ศ. 2521-2537 ซึ่งแสดงให้เห็นภาพชนบทที่

¹ แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นแผน 5 ปี ปัจจุบันเป็นแผนฉบับที่ 10 ปี พ.ศ. 2550-2554

² ฟุ่งรังสิต เขตชานเมือง หรือเขตปริมณฑลของกรุงเทพฯ ถูกใช้เป็นฉากบ้านนอกในนวนิยายเรื่องผู้ใหญ่ลีกับนางมา เขียนโดย กาญจนา นาคพันธ์ ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2508

งตาม ท่งนาอุดมสมบูรณ์ ไม่มีปัญหาเชิงโครงสร้างหรือความเหลื่อมล้ำระหว่างเมืองกับชนบทในด้านต่างๆ และเมืองเข้ามาในรูปแบบของครูและข้าราชการที่เข้ามาช่วยเหลือ สอนหนังสือ และพัฒนาหมู่บ้าน คล้ายกับเป็นการแข่งขันบทบาทหน้าที่ของเมืองและชนบทไว้อย่างชัดเจน (นุจรี 2551) ซึ่งการสร้างภาพ การรับรู้เกี่ยวกับชนบทให้เป็นลักษณะเดียวเช่นนี้ให้กับเด็กในวัยประถมศึกษา ถือว่าเป็นการฝังภาพ มายาคติที่ทรงประสิทธิภาพอย่างยิ่งและคงอยู่อย่างยาวนาน

ต่อมาในทศวรรษ 2540 ที่เกิดวิกฤตเศรษฐกิจอย่างรุนแรง ชนบทและภาคการเกษตรถูกมอง ว่าสามารถรองรับปัญหาคนตกงานจากภาคเมืองได้เป็นอย่างดี ประกอบกับแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ในช่วงนี้ได้รับการยกระดับให้เป็นนโยบายระดับประเทศในการแก้ ปัญหาและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับเศรษฐกิจของชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนในชนบทซึ่งเป็นคน กลุ่มใหญ่ของประเทศ กระแสความเป็นท้องถิ่น วิถีชุมชน จึงกลับมาได้รับความสนใจอีกครั้งหนึ่งและ แพร่หลายอย่างมาก กลายเป็นเทรนด์ของความทันสมัยแบบใหม่ในหมู่มชนชั้นกลางในเมืองจำนวนหนึ่ง ภาพชนบท วัฒนธรรมชนบท ถูกทำให้เป็นสินค้าชั้นดีในการโฆษณาเพื่อขายสินค้า การท่องเที่ยว เชียงอนุรักษ์และเชิงวัฒนธรรมของการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เช่น ตลาดโบราณ การท่องเที่ยวแบบ โฮมสเตย์ ซึ่งในการโฆษณามีการลดทอนตัดทิ้งปัญหาต่างๆ ของชนบท และเลือกสัญญาให้เหลือแต่ ความสวยงาม งดงาม ง่าย ถูกกับรสนิยมของผู้บริโภคที่เป็นชนชั้นกลางจากในเมืองทั้งคนไทยและคนต่าง ประเทศ เช่น ภาพคนใส่เสื้อพื้นเมือง บ้านเรือนไม้ สินค้าและอาหารต่างๆ ที่มีคำห้อยท้ายว่าโบราณ สมุนไพร ปลอดภัย เช่น ไอติมโบราณ ขนมเบื้องโบราณ ชาชงสมุนไพร ผักพื้นบ้านปลอดภัย เป็นต้น โดยเชื่อกันว่าเป็นของดั้งเดิมต้นตำรับ ประณีต และมีคุณค่ามากกว่าของที่มาจากการผลิตใน ปริมาณมากด้วยเครื่องจักรในระบบอุตสาหกรรม

ในยุคโลกาภิวัตน์ การรับรู้ผ่านทางสื่อมีอิทธิพลต่อความเข้าใจของสังคมอย่างยิ่ง แม้จะมีงาน วิชาการที่กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงของชนบทไทยอย่างต่อเนื่อง แต่งานวิชาการเหล่านั้นไม่ได้มีกลุ่ม ชนชั้นกลางในเมืองเป็นกลุ่มเป้าหมาย ดังนั้น สื่อ โดยเฉพาะที่เป็นภาพและนวนิยาย จึงเป็นสื่อหลักของ การรับรู้ ซึ่งในทศวรรษ 2550 หรือในยุคปัจจุบัน เราได้เห็นชนชั้นกลางในระดับที่เป็นดาราและผู้จัด รายการโทรทัศน์มาทำรายการเกี่ยวกับชนบท เช่น รายการเรียลิตี้ *ฉันจะเป็นชาวนา*³ ของ สิริยากร พุกกะเวส หรือ “อู๋ม” “เซเลบ” ของสังคมไทยผู้มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าในการค้นหาความหมาย ของข้าว การทำนา การเป็นชาวนา อาชีพคู่ประเทศและมีบุญคุณกับสังคมไทย และเธอก็ทำให้ผู้ชมได้

³ ดุคคิปรายการ *ฉันจะเป็นชาวนา* ย้อนหลังได้จาก <http://www.youtube.com/watch?v=LyQJ92OwCX0>

เห็นว่า การที่ได้ไปทำนานั้นให้ประสบการณ์และเติมเต็มความสุขให้กับเธอเพียงใด รายการของเธอได้รับการตอบรับจากสังคมดีพอสมควร ทั้งจากคนเมืองแท้ๆ และคนชนบทที่เข้ามาเรียนหนังสือและทำงานในเมือง ชนบทเพิ่มบทบาทจากการเป็นแหล่งผลิตอาหารป้อนคนเมืองมาเป็นการผลิตเพื่อการบริโภคคุณค่าของความเป็นชนบทโดยคนเมือง และคงเป็นไปได้เพื่อคนเมืองเป็นส่วนใหญ่ เช่นเดียวกับประเพณีวัฒนธรรมไทย ชนบทไทยก็เป็นที่มาเพื่อการบริโภคของนักท่องเที่ยว โดยตลาดเป็นผู้กำหนดเนื้อหาและรูปแบบ นอกจากนี้ยังมีเครือข่าย “คนกินข้าวเกี๋ยงลชาวนา” ของทีวีบูรพา⁴ (ทีวีบูรพา 2554) ที่รณรงค์ให้ผู้บริโภคซึ่งเป็นชนชั้นกลางในเมืองสนับสนุนซื้อข้าวจากเครือข่ายที่สนับสนุนชาวนาที่มีคุณธรรมคือไม่กินเหล้า ไม่เล่นการพนัน ทำให้คิดไปได้ว่าการเป็นคนชนบทหรือเป็นชาวนาที่สมควรจะได้รับการยกย่องและช่วยเหลือ ต้องเป็นคนดีและมีคุณธรรมเสียก่อน

สื่อกำกับคนดูหรือผู้รับสารให้รับรู้ข้อมูลใดข้อมูลหนึ่งที่ได้รับการคัดสรรแล้ว ประดิษฐ์แล้ว สื่อที่มีอิทธิพลกับความคิดของคนในสังคมมีมากมาย เช่น ภาพยนตร์ ละคร เพลง นวนิยาย ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่รู้จักในวงกว้าง เช่น *บุญชู*⁵ *เขยบ้านนอก*⁶ *ผู้ใหญ่ลีกับนางมา*⁷ *ความสุขของกะทิ*⁸ เป็นต้น สื่อเหล่านี้ตอกย้ำความสัมพันธ์ระหว่างเมืองกับชนบทแบบคู่ตรงข้าม ได้แก่ บ้านนอกเป็นความเขย ลำหลังแต่ในอีกด้านหนึ่ง ชนบทก็ถูกให้ภาพของความใสซื่อ บริสุทธิ์ ธรรมชาติ เกษตรกรรม ซึ่งตรงข้ามกับความทันสมัยของเมือง นอกจากนี้ สื่อทุกเรื่องข้างต้นได้แสดงตำแหน่งแห่งที่ระหว่างเมืองกับชนบทของตัวละครที่มีภูมิหลังจากที่หนึ่ง แต่ต้องไปอยู่อีกที่หนึ่ง เช่น *บุญชู* เรื่องของเด็กบ้านนอกจากจังหวัดสุพรรณบุรีเดินทางมาเรียนหนังสือที่กรุงเทพฯ *เขยบ้านนอก* เป็นเรื่องของชายหนุ่มต่างจังหวัดที่กลายมาเป็นลูกเขยของเศรษฐีเมืองกรุง *ผู้ใหญ่ลีกับนางมา* ที่นางมาเป็นสาวชาวกุ้ง แต่ไปรับมรดกเป็นที่นาของยายที่อยู่บ้านนอก *ความสุขของกะทิ* เป็นเรื่องของครอบครัวผู้ดีมีการศึกษาจากในเมือง มีฉากอยู่บ้านริมคลองในชนบท ทุกเรื่องดังกล่าวเสนอภาพอย่างชัดเจนว่าหากคนกรุงไปอยู่บ้านนอกก็จะเห็นความเป็น

⁴ “ข้าวคุณค่า ชาวนาคูณธรรม” <http://www.tvburabha.com/tvb/rice5.html>

⁵ *บุญชู* เป็นภาพยนตร์ไทยประเภทตลกขบขันที่ได้รับความนิยมอย่างมาก จนมีการสร้างเป็นภาคต่างๆ อย่างต่อเนื่องนับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2531- 2553

⁶ *เขยบ้านนอก* เป็นละครโทรทัศน์ช่อง 3 ออกฉายในปี พ.ศ. 2553

⁷ *ผู้ใหญ่ลีกับนางมา* เป็นนวนิยาย เขียนโดย กาญจนา นาคินทร์ ตีพิมพ์ในปี พ.ศ. 2508 สร้างเป็นภาพยนตร์และละครโทรทัศน์หลายครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2514-2552

⁸ *ความสุขของกะทิ* เป็นนวนิยายขนาดสั้น เขียนโดย งามพรรณ เวชชาชีวะ ได้รับรางวัลวรรณกรรมสร้างสรรค์ยอดเยี่ยมแห่งอาเซียน (ซีไรต์) ของประเทศไทย ประจำปี พ.ศ. 2549 และสร้างเป็นภาพยนตร์ในปี พ.ศ. 2552 มียอดขายในประเทศไทยกว่าสองแสนเล่ม ได้รับการแปลและขายในต่างประเทศ 9 ประเทศ

ผู้ดี การชื่นชมความสวยงามของชนบท แต่หากคนบ้านนอกมาอยู่ในเมืองก็จะเป็นภาพความเป็น เซย นำ ขบขัน ซึ่งเป็นการแสดงถึงระดับความศิวิไลซ์ที่ต่างกัน ดังที่ ธงชัย วินิจจะกุล ได้เสนอว่าสังคมไทย มักจัดแบ่งจำแนกชนชั้นชาติพันธุ์ของคนผ่านมิติทางสถานที่ คือคนที่มาจากภูมิลำเนาใดก็จะมีภาพของ พื้นที่ทางภูมิศาสตร์นั้นตามติดตัวมาด้วย (Thongchai 2010) ซึ่งการผลิตซ้ำบทบาทและตำแหน่งแห่งที่ ของกลุ่มสังคมตามลำดับทางชนชั้นที่ต่างกันของชนชั้นกลางจากในเมืองและชาวบ้านในชนบทมีมาตลอด แต่แนบเนียนและสังคมอาจไม่สังเกต และคิดว่ามันเป็นเรื่องจริงโดยธรรมชาติอย่างนั่นเอง ความเข้าใจ เช่นนี้ค่อนข้างยากที่จะเปลี่ยน เพราะภาพสร้างหรือภาพตัวแทนของความเป็นชนบทนั้นถูกฉายซ้ำแล้วซ้ำ เล่าอยู่รอบๆ ตัวตั้งแต่เด็กจนโต จนแยกไม่ได้ว่าสิ่งไหนเป็นความจริง สิ่งไหนเป็นสิ่งที่สร้างขึ้น เชื่อว่าสิ่ง ที่เห็นเป็นภาพจริงแท้ เมื่อเราเชื่อว่ามันจริง มันก็จะกลายเป็นความจริงในความคิดของเรา จากนั้นเราก็จะมี ส่วนทำให้จินตนาการในลักษณะนี้ของเราเป็นความจริงขึ้นมาสำหรับคนอื่นในสังคม โดยที่เราไม่จำเป็นต้องเดินทางไปถึงหรือเกี่ยวข้องกับชนบททางกายภาพด้วยซ้ำ เช่น การสื่อสารต่อและการคาดหวังให้ ชนบทหรือชาวบ้านเป็นอย่างภาพที่เราเชื่อ

อย่างไรก็ตาม ไม่ใช่สื่ออย่างเดียวที่เป็นฝ่ายให้หรือยึดเยียดสาร ผู้รับสื่อเองก็เลือกรับสื่อด้วย แต่ก็มีแนวโน้มว่าผู้รับสื่อจะเลือกรับสื่อที่ตนเองคุ้นเคย ตอบสนองความเชื่อเดิม เข้ากับยุคสมัยที่สังคม ในขณะนั้นยอมรับหรือเป็นแฟชั่น เช่น สมมติว่าเราดูโทรทัศน์ในเวลาเดียวกัน ช่อง 11 เสนอปัญหาขานนา ประท้วงราคาข้าว เอาข่าวมาเทกลงถนนปิดการจราจร กับช่องไทยพีบีเอสมีรายการ ฉันทจะเป็นขานนา ของอู๋ม คนส่วนใหญ่จะเลือกดูช่องไหน ฉันทคิดว่าคงช่วยส่งกำลังใจไปให้อู๋มดำเนินาและอยู่กับธรรมชาติ อย่างอึดอ้อมใจ ประหนึ่งว่าเราได้มีส่วนร่วมอย่างเบิกบานกับอู๋ม อย่างที่อู๋มบอกว่า “แม้จะรู้สึกเหนื่อย มาก แต่มันรู้สึกเต็มขึ้นมาข้างใน อยู่กับธรรมชาติมันดีอย่างนี้เอง”

ทუნทางสังคมของผู้ส่งสื่อมีความสำคัญอย่างยิ่ง คือเป็นใคร และมีความสัมพันธ์กับผู้ชมหรือ ผู้รับสื่ออย่างไร ขานนาที่ไปเทข้าวประท้วงเป็นใครก็ไม่รู้ ไม่ใช่ญาติของเรา หน้าตาก็เหมือนๆ กันไปหมด แถมยังสร้างปัญหาการจราจรอีก ในขณะที่อู๋มมีทუნทางสังคมสูง เป็นดารา เป็นคนที่เราคู่คุ้นเคยและ ชื่นชมเป็นทุนเดิม เราจึงรู้สึกผูกพันใกล้ชิดยึดโยงกันมากกว่า หากให้ฉันทไปทำรายการนี้ กระแสนี้คงไม่เกิด หรืออย่างเศรษฐกิจพอเพียง หากให้พระหรือนายกรัฐมนตรีไทยคนไหนมาบอกก็คงไม่เป็นผล แต่นี้เป็น ในหลวง เป็นผู้ที่อยู่ในรูปที่มีทุกบ้านอย่างในเพลงพีเบิร์ด⁹ นักร้องที่มีชื่อเสียง เราจึงรับสารนั้นในทันที

⁹ พีเบิร์ด หรือ ธงไชย แมคอินไตย์ ร้องเพลง “รูปที่มีทุกบ้าน” เพลงที่บริษัท จีเอ็มเอ็ม แกรมมี่ จำกัด (มหาชน) แต่งขึ้นเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสที่ทรงเจริญพระชนมายุ 80 พรรษา ในวันที่ 5 ธันวาคม 2550 ดูเพิ่มเติมได้จาก <http://www.youtube.com/watch?v=aWnUPxdfaFo>

แล้วยังรัฐบาลและสังคมออกมาชื่นชม ทั้งมีงบประมาณมาประกอบ อย่าว่าแต่ชนชั้นกลางในเมืองเลย ชาวบ้านก็ยังขอตามสนองนโยบาย และแปลงเอาความหมายแบบนี้มาใช้เป็นอย่างดีตามบริบทที่เอื้อประโยชน์

จินตนาการของชนชั้นกลางที่มีต่อชนบทมีผลต่อการประกอบสร้างความต่างและความเป็นอื่นให้กับชนบท พร้อมกับความคาดหวังจากสังคม ชนชั้นกลางจากเมืองหลายคนอาจบอกว่าตนเองเคยสัมผัส และรู้จักชนบทในระดับหนึ่ง ผู้เขียนกำลังตั้งคำถามว่าคนกลุ่มนี้รู้จักชนบทแบบเข้าไปมีประสบการณ์ร่วม หรือรู้จักแบบนักท่องเที่ยวที่ฉาบฉวย เลือกชม หรือมีคนเลือกให้รับชมมุมใดมุมหนึ่งของชนบทเท่านั้น จากงานศึกษาต่างๆ และจากการทำวิจัยของผู้เขียน เห็นได้อย่างชัดเจนว่าชนบทไทยมีการเปลี่ยนแปลงอย่างมากจากอดีตถึงปัจจุบัน ชัดกั้กับภาพสื่อที่ตามไม่ทัน หรือแม้กระทั่งเป็นความตั้งใจแข่งชนบทไว้ให้เป็นอย่างดีในภาพจินตนาการ เพื่อตอบสนองรสนิยมการบริโภคของชนชั้นกลาง เช่น การท่องเที่ยว เป็นต้น

ชนบทไทยและการเปลี่ยนแปลง

มีงานวิชาการที่เขียนถึงการเปลี่ยนแปลงของชนบท การเชื่อมโยงของเมืองและชนบทไว้ด้วยกัน ทั้งกรณีของกลุ่มประเทศที่พัฒนาแล้วและกลุ่มประเทศที่กำลังพัฒนา เช่น ประเทศไทย ในกรณีการเปลี่ยนแปลงในชนบทของประเทศไทย การอพยพเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานในเมืองมีการเปลี่ยนแปลงทางด้านเศรษฐกิจอย่างมาก (Anchalee 1999; Rigg 1998; Ritchie 1996; Yos 2008) ทำให้คนชนบทมีความหลากหลายในอาชีพ ความห่างกันในทางเศรษฐกิจ การบริโภคสิ่งต่างๆ กับเมืองแคบลง ความเป็นเมืองบางอย่างก็ติดตัวคนเหล่านั้นกลับมาบ้านที่ชนบทด้วย เช่น ความเป็นปัจเจกบุคคล ซึ่งน่าจะมาจากอาชีพการงานนอกภาคเกษตรและการใช้เวลาที่เปลี่ยนไป

ในหมู่บ้านที่ผู้เขียนทำวิจัย ชาวบ้านไม่ได้มีอาชีพอิงอยู่กับการเกษตรเพียงอย่างเดียวมานานแล้ว นาทางภาคเหนือจะอยู่ตามพื้นที่ราบหุบเขาข้างห้วยที่มีอยู่อย่างจำกัด ส่วนใหญ่ชาวบ้านจะมีนาครอบครัวละ 2-6 ไร่ และไม่ได้มีนากันทุกครอบครัว ตอนนั้นคนที่ไม่มีนาก็หาเช่านาและรับจ้างทั่วไปเสริม ชาวบ้านเล่าให้ฟังว่าในอดีตเมื่อ 30 กว่าปีที่แล้ว ชีวิตอยู่กันแบบลูกทุ่ง ไม่มีไฟฟ้า ไม่มีถนนที่รถวิ่งได้ ตลาดอยู่ไกล ทุกคนทำนาในยามฝนและทำสวนยาสูบในยามแล้ง คนที่มีนามากก็ทำนาแบบเอามือเอาวันช่วยกัน ส่วนคนที่มีนาน้อยหรือไม่มีนาเลยก็ไปหาเช่าทำนา ขอให้มีข้าวไว้พอกินแต่ละปีเท่านั้น สมัยนั้นต้องแบ่งครึ่งกับเจ้าของนา ทำให้ไม่ค่อยพอกิน ต้องหารับจ้างทำก่อสร้าง กลิ้งไม้ไปเอาเงินมาซื้อข้าว กับข้าวก็จับปลา จับกบ หาเห็ด หาหน่อไม้ ตามทุ่งนาและป่าใกล้หมู่บ้าน เสื้อผ้าก็ต้องปะชุนกันไปเรื่อยๆ เพราะไม่มีเงินและไม่มีตลาดจะซื้อหาอาหารหรือข้าวของเครื่องใช้ เด็กได้เรียนหนังสือสูงสุด

เพียงชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย เพราะโรงเรียนอยู่ไกล และที่สำคัญคือพ่อแม่ต้องการแรงงานจากลูกมาช่วยในไร่ นา ส่วนผู้หญิงมีโอกาสเรียนหนังสือน้อยกว่าผู้ชาย เพราะพ่อแม่บอกว่าโตขึ้นก็แต่งงานไปสร้างครอบครัวใหม่ ต้องทำไร่ทำนาเหมือนเดิม ไม่ต้องใช้ความรู้อะไร

แต่เมื่อมีการพัฒนาโดยการตัดถนนและเอาไฟฟ้าเข้ามาในหมู่บ้านเมื่อ 30 กว่าปีที่แล้ว ชาวบ้านเริ่มออกไปทำงานหาเงินข้างนอกได้ง่ายขึ้นและมากขึ้น เพื่อมาซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกต่างๆ อย่างในเมืองจากที่เห็นจากโทรทัศน์ แล้วหมู่บ้านก็ค่อยๆ เปลี่ยนแปลงมาเรื่อยๆ ขณะเดียวกันเมื่อความเจริญเข้ามาในหมู่บ้าน มันก็สร้างความสนใจให้คนในเมืองมาซื้อที่ดินในชนบทมากขึ้นเรื่อยๆ ในหมู่บ้านที่ผู้เขียนทำวิจัย เจ้าของหมู่บ้านจัดสรรมากกว่าซื้อที่ดินจำนวนมากเมื่อ 20 กว่าปีที่แล้ว ทำให้ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เคยเช่านาต้องออกไปทำงานรับจ้างข้างนอก ชาวบ้านผู้หญิงส่วนใหญ่เริ่มไปเป็นแรงงานก่อสร้างในเมือง ส่วนผู้ชายหลายคนไปทำงานก่อสร้างในกรุงเทพฯ บางคนไปถึงตะวันออกกลาง ส่วนคนที่มีที่นาและขายที่นาไปก็สามารถนำเงินมาปลูกบ้านใหม่ มีโทรศัพท์มือถือ มีมอเตอร์ไซด์ มีรถปิ๊กอัพ หรือเก็บไว้กินยามแก่ นอกจากนี้ ชาวบ้านเลือกลงทุนส่งลูกหลานให้เรียนหนังสือ อยากให้รับราชการ เป็นเจ้าคนนายคน อยากกลับมาทำไร่ทำนาลำบากเหมือนคนรุ่นพ่อรุ่นแม่

ปัจจุบันเมืองขยายตัวมากขึ้น และหมู่บ้านที่ทำวิจัยกลายเป็นเขตรอยต่อของเมือง ทำให้มีโอกาสในการทำงานที่หลากหลาย ชาวบ้านที่อยู่ในรุ่นอายุ 40-50 ปีขึ้นไป หลายคนที่เคยเป็นแรงงานก่อสร้างก็สะสมความรู้และทุนจนกลายเป็นผู้รับเหมาก่อสร้าง เป็นเจ้าของร้านค้าในหมู่บ้าน ทำงานเย็บผ้า ปลูกหอพักให้คนจากชนบทไกลๆ มาเช่าเพื่อทำงานในเมือง คนที่อายุต่ำกว่า 40 ปีส่วนใหญ่อยู่ในรุ่นที่ได้รับการศึกษาที่ดีขึ้น คนที่อายุ 30 ปีลงมาไม่มีโอกาสทำนากับพ่อแม่ ทำนาไม่เป็น เพราะไปเรียนหนังสือตลอด บางคนจบถึงระดับปริญญาโท บางคนได้ไปเรียนต่างประเทศ ทำงานเป็นพนักงานบริษัท มีเงินเดือน ได้รับการหล่อหลอมและมีความรู้สึกนึกคิดแบบคนเมืองมากขึ้น แต่ก็มีบางคนที่ไม่ได้มีฐานะดีขึ้นกว่าเดิม เป็นการเคลื่อนของชนชั้นและสถานภาพจากการเปลี่ยนแปลงการศึกษาและอาชีพที่เกิดขึ้นในหมู่บ้าน

ทุกวันนี้คนที่ทำนาในหมู่บ้านเกือบทั้งหมดไม่ใช่เจ้าของนา แต่เป็นชาวเขาไร้ที่ดินบนดอยมาเช่าที่นาเป็นข้าว 10 ไร่ต่อไร่ หรือหากคิดเป็นเงินก็ไร่ละ 500-1,000 บาท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นการผลิตเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก เหลือขายบางส่วน เจ้าของที่ไม่ทำนาเอง เพราะใช้ต้นทุนและแรงงานสูง และตัวเองก็มีรายได้จากทางอื่น จึงไม่เดือดร้อนที่จะทำนาเองหรือต้องขายให้ผู้อื่น แต่ก็มีบางส่วนที่รอขายตอนที่ดินมีราคาสูงขึ้น เพราะหลังจากลูกหลานได้รับการศึกษาไปทำงานอย่างอื่น ไม่มีใครอยากกลับมาทำนา เพราะถือว่าเป็นงานที่ต้องตรากตรำลำบาก หรือหลายรายมีที่ทำกินขนาดเล็ก ไม่พอแบ่งปันให้ลูกหลาน จึงเป็นเรื่องปกติสำหรับชาวบ้านที่จะขายที่การเกษตร และยิ่งดีหากขายให้กับคนใน

เมือง เพราะให้ราคาดีกว่าเพื่อนบ้านหรือญาติพี่น้องในหมู่บ้านเดียวกัน ได้เงินมากก็แบ่งให้ลูกหลาน ซื้อเครื่องอำนวยความสะดวกอย่างที่คนในเมืองมี หรือเอาไปลงทุน ปัญหาที่เกิดขึ้นคือราคาที่ดินสูงเกินกว่าที่ลูกหลานรุ่นใหม่จะครอบครองได้ หากครอบครัวไม่มีมรดกเตรียมไว้ให้ ดังนั้น หากเห็นพื้นที่เกษตรในหมู่บ้าน ยังไม่ควรสรุปง่ายๆ ว่าชาวบ้านทำเกษตรอยู่เหมือนเดิม เพราะที่ดินส่วนใหญ่เป็นของคนข้างนอกไปแล้ว หรือแรงงานที่กำลังทำนาอยู่ก็ไม่ใช่ชาวบ้าน แต่เป็นคนจากที่อื่นที่มาเช่าที่นา

จะเห็นได้ว่าการเกษตรไม่ใช่อาชีพที่เป็นแหล่งรายได้สำคัญของชนบทมานานมาก ในหนึ่งครอบครัว เราอาจเห็นสมาชิกรุ่นพ่อแม่ที่ยังทำเกษตร ในขณะที่สมาชิกรุ่นลูกมีแหล่งรายได้นอกภาคการเกษตรเกือบทั้งสิ้น ซึ่งแหล่งรายได้เหล่านี้สูงกว่าและเป็นตัวพยุงให้ภาคการเกษตรยังดำรงอยู่ได้ในสถานการณ์ที่ราคาผลผลิตทางการเกษตรไม่สมดุลกับการลงทุนและไม่ได้รับการดูแลจากภาครัฐเท่ากับกลุ่มธุรกิจหรืออุตสาหกรรมอื่นๆ นอกจากนี้ ชนบทไทยเมื่อก่อนก็อยู่กันอย่างค่อนข้างลำบากในเรื่องความเป็นอยู่ การศึกษา โอกาสในชีวิต การรักษาพยาบาล ปัจจุบันแม้ชาวบ้านต้องใช้จ่ายทุกอย่างหลายคนมีหนี้สินที่ต้องหาเงินมาผ่อนทุกเดือน แต่ชาวบ้านก็บอกว่าชีวิตของเขาดีขึ้นกว่าเดิมมาก และใกล้เคียงกับความเจริญในเมือง

การเปลี่ยนแปลงในชนบทไทยอีกประการหนึ่งที่ยังไม่มีใครกล่าวถึง คือการมีชนชั้นกลางย้ายจากในเมืองเข้าไปอยู่อาศัยในหมู่บ้านชนบท (counter-urbanisation) ลักษณะการย้ายถิ่นประเภทนี้พบมากในสังคมชนบทในประเทศที่พัฒนาแล้วและอยู่ในยุคหลังการผลิต (post-productivism) (Wilson and Rigg 2003) เช่น ยุโรป อเมริกา และออสเตรเลีย แม้ว่าประเทศไทยยังไม่อยู่ในยุคหลังการผลิต แต่ก็เริ่มเห็นแนวโน้มที่ชนชั้นกลางในเมืองย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านมากขึ้น โดยมักเกิดขึ้นในภูมิภาคที่มีภูมิประเทศสวยงามและมีอากาศดี เช่น ชายทะเลหรือจังหวัดทางภาคเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพื้นที่อย่างจังหวัดเชียงใหม่ที่มีสิ่งอำนวยความสะดวกต่างๆ ทั้งสถานศึกษา สถานพยาบาล ศูนย์กลางการคมนาคม เทคโนโลยี ห้างสรรพสินค้า การท่องเที่ยวเชิงธรรมชาติและสภาพของผู้คนและสังคมภาคเหนือในเชิงวัฒนธรรมที่สวยงาม ปัจจัยต่างๆ เหล่านี้ทำให้เชียงใหม่เป็นที่ดึงดูด ชนชั้นกลางจากในเมืองหลายกลุ่มย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ รวมทั้งในหมู่บ้านชนบท ซึ่งพื้นที่รอยต่อเมืองเชียงใหม่นับว่าเป็นเขตที่มีอัตราการเปลี่ยนแปลงรวดเร็วที่สุด ส่วนใหญ่มาจากความเจริญเติบโตของตัวเมืองและการขยายพื้นที่อยู่อาศัยไปตามเส้นทางถนนที่ตัดขึ้นใหม่ เช่น บริเวณถนนวงแหวนรอบกลางที่เริ่มเปิดใช้เมื่อต้นปี พ.ศ. 2549 มีโครงการบ้านจัดสรรเกิดขึ้นอย่างหนาแน่น สำหรับคนทุกระดับฐานะที่ส่วนใหญ่เป็นคนที่ยังทำงานในเมือง แต่ต้องการมีบ้านของตนเอง แต่ก็มีชนชั้นกลางจากในเมืองบางกลุ่มซื้อที่ดินในหมู่บ้านเพื่อปลูกบ้านอยู่อาศัยเอง จะเห็นได้ว่าชนบทไทยเปลี่ยนแปลงไปมาก และมีคนกลุ่มใหม่ๆ ที่มีที่มาและสถานภาพต่างกันมาอยู่ร่วมกันในหมู่บ้าน

การอยู่ร่วมกันของชาวชนบทและชนชั้นกลาง

กรณีต่างๆ ต่อไปนี้ได้มาจากการทำวิจัยของผู้เขียนและประสบการณ์ของผู้เขียนที่อยู่ในพื้นที่หมู่บ้านชนบทเขตรอยต่อเมืองเชียงใหม่ พื้นที่เขตนี้มีคนกลุ่มต่างๆ ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ทั้งคนจากพื้นที่ชนบทไกลออกไปมาอยู่หอพักในหมู่บ้านและทำงานในพื้นที่ใกล้เคียง และกลุ่มชนชั้นกลางจากในเมือง คนต่างชาติ ย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านในฐานะเพื่อนบ้าน การมีชนชั้นที่ซับซ้อนทั้งจากการเคลื่อนไหวในกลุ่มและจากคนกลุ่มใหม่ๆ ที่เข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน ซึ่งอิงกับความสัมพันธ์ทางการผลิตแบบในสังคมเกษตรน้อยลง แต่อิงกับฐานะทางเศรษฐกิจ ค่านิยม การบริโภค ลักษณะการใช้ชีวิต และภูมิหลังที่มาของบุคคลหรือครอบครัวมากขึ้นเรื่อยๆ เป็นพลวัตของหมู่บ้านในไทย อย่างไรก็ตาม เป้าหมายของบทความนี้เกี่ยวกับความเป็นเมืองในชนบทไทย ดังนั้นจะขอกล่าวถึงมุมมองของชนชั้นกลางที่ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านต่อความเป็นชนบทไทยในเรื่องต่างๆ เป็นหลัก

การที่กลุ่มคนที่มีภูมิหลัง ความเป็นมา ชนชั้น และทุนทางสังคมต่างกันมาอยู่ร่วมกันในพื้นที่หมู่บ้านชนบทไทยนั้น มีคำถามว่าเมืองกับชนบทอยู่ใกล้กันขนาดนี้ แล้วชนชั้นกลางจากในเมืองจะได้รับประสบการณ์ความเป็นชนบทอย่างไรที่รับรู้ในสื่อหรือคาดหวังเพียงใด จะมีการอธิบายหรือปรับตัวอย่างไรแล้วความต่างกันทางชนชั้น โดยเฉพาะด้านแนวคิด ค่านิยม การยอมรับซึ่งกันและกันระหว่างสองกลุ่มนี้จะใกล้กันมากขึ้นเหมือนกับระยะทางทางกายภาพที่หดสั้นเข้ามาหรือไม่

ชนชั้นกลางส่วนใหญ่ที่ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านนี้มาอยู่ในช่วงที่ดินมีการปรับปรุงแล้ว คือประมาณ 5-6 ปีที่ผ่านมา แต่ละคนหรือครอบครัวมีภูมิหลังหลากหลาย มาจากหลายจังหวัด จำนวนหนึ่งมาจากภาคกลาง โดยทั่วไปต่างคนต่างมาซื้อที่ดินกันเอง บางส่วนรวมตัวกันซื้อที่ดิน เพราะชาวบ้านมักขายที่นาที่เป็นผืนใหญ่ คนที่ย้ายเข้ามาอยู่กลุ่มนี้มักเป็นครอบครัวเดี่ยว บางครอบครัวอยู่กันเฉพาะสามีกับภรรยา มีงานทำในเมืองเชียงใหม่ บางส่วนเป็นอาจารย์มหาวิทยาลัย ไปทำงานแบบเข้าไปเย็นกลับ ทำธุรกิจการค้าส่วนตัวแบบใช้อินเทอร์เน็ตที่บ้าน และเข้าเมืองเป็นบางครั้ง หลายครอบครัวเป็นชายชาวตะวันตกที่มีภรรยาคนไทยซึ่งมาจากภูมิภาคอื่นของประเทศ ครอบครัวส่วนใหญ่จะจ้างคนทำงานบ้าน คนทำสวน ซึ่งบางส่วนเป็นคนในหมู่บ้าน และบางส่วนเป็นลูกจ้างประจำมาจากที่อื่น กลุ่มชนชั้นกลางจากในเมืองกลุ่มนี้มักจะเลือกซื้อที่ดินปลูกบ้านผืนใหญ่กว่าชาวบ้านทั่วไป และเลือกทำเลที่สวยงามไม่อยู่กลางหมู่บ้านจนเกินไป หรืออยู่ติดกับทุ่งนา ผังการวางบ้านก็พยายามให้เห็นทุ่งนาหรือวิวดอยสุเทพ แต่ก็มักจะสร้างรั้วไว้อย่างชัดเจนมิดชิด ปลูกต้นไม้ใหญ่ในสวนเป็นจำนวนมาก และอยู่เป็นส่วนตัวไม่ค่อยได้สัมพันธ์กับชาวบ้านและไม่ค่อยจะสัมพันธ์กันเอง เพราะไม่ได้เป็นกลุ่มเพื่อนหรือเครือญาติกัน

ในหมู่บ้านนี้ ชาวบ้านดั้งเดิมเป็นสายเครือญาติกันเกือบทั้งหมด ในช่วงกลางวันมักจะมีสมาชิกในครอบครัวคนใดคนหนึ่งอยู่บ้านเสมอ ส่วนใหญ่เป็นคนแก่หรือคนที่รับงานมาทำที่บ้าน เช่น การเย็บผ้า สานหวาย ทำงานหัตถกรรม การกลึงไม้ ดังนั้น หมู่บ้านจึงไม่เงียบ มีการไปมาหาสู่กันเป็นประจำในกลุ่มบ้านใกล้เคียง ส่วนกลุ่มคนที่อยู่หอพักก็จะเข้าออกในหมู่บ้านช่วงเช้าและเย็นตอนไปและกลับจากการทำงาน และยังมีกลุ่มไทใหญ่ที่เป็นคนงานก่อสร้างอยู่ในเรือนคนงานอีกจำนวนหนึ่ง การรวมตัวของชาวบ้านที่ชัดเจนที่สุดในปัจจุบันคือการร่วมงานศพ นอกจากนั้นอาจมีงานบุญเล็กน้อยเท่านั้น ซึ่งมีชนชั้นกลางที่ย้ายเข้ามาอยู่เพียงบางรายที่พยายามร่วมงานต่างๆ ในหมู่บ้าน

ในอดีต ชนชั้นกลางจากในเมืองมักจะรู้จักชาวบ้านและชนบทผ่านสื่อในระยะไกล โดยที่ไม่ต้องเกี่ยวข้องกัน ทำให้ไม่เกิดประสบการณ์ระหว่างกัน แต่เมื่อทั้งสองฝ่ายต้องมาอยู่ใกล้กันในฐานะเพื่อนบ้าน ต้องติดต่อใช้พื้นที่ร่วมกัน มีความสัมพันธ์กันทางสังคมในระดับใดระดับหนึ่งอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ คราวนี้ทำให้เห็นความต่างและเข้ากันไม่ได้ในหลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่องค่านิยมและการใช้ชีวิตประจำวัน ดังกรณีตัวอย่างต่อไปนี้

ความเป็นส่วนตัวในชนบท

ผู้เขียนเป็นหนึ่งในชนชั้นกลางที่ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้าน และเรื่องนี้เกิดขึ้นกับผู้เขียนเอง เรื่องไบตองกล้วย เรื่องนี้เกิดในรั้วบ้านของผู้เขียน เมื่อคนสวนซึ่งเป็นชาวบ้านในหมู่บ้านตัดเครือกล้วยที่แก่ลงมา แล้วก็มียู¹⁰ ในหมู่บ้านอีกคนเข็นรถเข้ามาในรั้วแล้วตัดไบตองจากต้นกล้วยดังกล่าว ผู้เขียนเห็นเข้าก็แปลกใจว่ายูเข้ามาตัดไบตองในรั้วของผู้เขียนอย่างสบายใจได้อย่างไรโดยไม่ถามไถ่กันก่อน จึงออกไปถาม และได้รับคำตอบเป็นภาษาเหนือปนภาษากลางว่า “ก็เห็นตัดเครือกล้วยแล้วทิ้งไปไว้ก็เสียดาย เลยมาตัดตองจะเอาไปห่อถั่วเน่า” ผู้เขียนนึกในใจว่าไบกล้วยยังเขียวและสวยอยู่เลย จะมาตัดของผู้เขียนไปได้อย่างไร ยูเห็นท่าทางอีกอักของผู้เขียนก็อธิบายว่า “นี่ไม่รู้หรือว่ากล้วยที่ตัดเครือออกแล้วนะมันบ่ออกลูกอีกแล้ว” นี่เป็นความรู้ใหม่ของผู้เขียน แต่ผู้เขียนไม่ได้สนใจกล้วยที่จะเอามากินนัก อยู่คนเดียว กินได้ไม่กี่ลูกก็อิ่มแล้ว สนใจความงามของต้นกล้วยไบกล้วยในสวนมากกว่า ยูก็ตัดตองไปแล้วก็พูดแบบซ้ำๆ ว่า “พวกคนเมืองเนี่ยบรู้อะไรแบบนี้ซะเลย” ตัดจนเต็มรถ เธอก็เข็นรถจากไป ผู้เขียนไม่รู้จะพูดอย่างไรดี ถ้าบอกความจริงว่าเป็นห่วงเรื่องความงามมากกว่าเรื่องกิน แกจะหาว่าผู้เขียนเพี้ยนหรือเปล่า สุดท้ายผู้เขียนก็หยิบกล้วยที่ตัดมาแล้วหนึ่งหวี วิ่งตามไปให้อูยกินนั้นเพื่อจะผูกมิตรกันได้

¹⁰ ยู เป็นภาษาคำเมืองทางภาคเหนือ ใช้เรียกคนแก่ทั้งหญิงและชาย

แล้วบอกอู๋ว่า “วันหลังหากมีใบกล้วยอีกจะไปตามมาเอาเอง” เพื่อว่าอู๋จะได้ไม่เข้ามาในรั้วบ้านของผู้เขียนโดยไม่ได้คุยกันก่อน ผู้เขียนเริ่มรู้ว่าชนบทไม่ได้เป็นที่พักผ่อนส่วนตัวอย่างที่เคยคิดเสียแล้ว

จะเห็นได้ว่าเรื่องระดับความเป็นส่วนตัว พื้นที่ปัจเจก มีความต่างกันระหว่างชนชั้น ผู้เขียนที่มาจากในเมืองมองรื้อว่าเป็นอาณาเขตของปัจเจกที่ไม่ควรมีใครอื่นมารุกล้ำ แต่ชาวบ้านมองข้ามรื้อไปยังทรัพยากรที่ตนเองคิดว่าไม่มีประโยชน์อะไรอีกแล้วสำหรับเจ้าของบ้านที่เป็นคนในเมือง แต่ยังมีประโยชน์สำหรับชาวบ้านที่จะใช้ใบของมันห่ออาหาร และไม่ได้คิดถึงประโยชน์ด้านความงามมาก่อน เหมือนคนในเมืองอย่างผู้เขียน เรื่องเล็กๆ อย่างนี้ก็ทำให้เห็นว่าทั้งสองกลุ่มมองต่างกัน และก็ไม่สามารถอธิบายให้เกิดความเข้าใจได้ง่าย เพราะความห่างกันด้านรูปแบบการใช้ชีวิต

ความสงบสขในชนบท

ชนชั้นกลางหลายคนในหมู่บ้านอธิบายว่ามาอยู่ในชนบทเพราะต้องการความสงบและอากาศที่สดชื่นกว่าในเมือง ซึ่งชนบทก็มักจะเจียบกว่าและอากาศดีกว่าในเมือง แต่ไม่ได้หมายความว่าชนบทจะเจียบสนิท สะอาดบริสุทธิ์ เรื่องหมอกควันเป็นปัญหามลพิษที่สำคัญของเชียงใหม่ในช่วงหน้าแล้ง มีการรณรงค์กันมาตลอดไม่ให้เผา ในหน้าแล้งมีใบไม้ร่วงมากมาย ชาวบ้านก็มักจะกวาดใบไม้มากองรวมกันตอนเช้า แล้วเผาตอนเย็น หรือบางบ้านก็เผาแต่เช้าตรู่ก่อนไปทำงาน เป็นอย่างนี้ทุกวันและตลอดมา ชนชั้นกลางที่พักผ่อนอยู่ในบ้านตัวเองรู้สึกกว่าชาวบ้านไม่รู้ว่าการเผาใบไม้เป็นอันตรายต่อสุขภาพ ทำลายสิ่งแวดล้อม ทั้งไม่เคารพคนอื่น ส่วนชาวบ้านก็บอกว่าอยากทำบริเวณบ้านให้เจียบร้อย ปล่อยทิ้งไว้ ลมก็พัดกรหุรดา อดบ. ก็ไม่มีบริการเก็บใบไม้และกิ่งไม้แห้ง วิธีการที่รวดเร็วและประหยัดที่สุดคือการเผา ในขณะที่ชนชั้นกลางมีคนมาทำสวนและจัดการกับเศษใบไม้เหล่านี้ให้

ส่วนในเรื่องความเจียบ มีกรณีที่ชาวบ้านคนหนึ่งเปิดอู่ซ่อมรถในหมู่บ้านเมื่อไม่นานมานี้ ทำให้เกิดเสียงและกลิ่นรบกวน ครอบครัวชนชั้นกลางที่อยู่ใกล้เคียงหลายครอบครัวรู้สึกเดือดร้อน แต่ก็ไม่พูดอะไรมาก เพราะไม่อยากสร้างความไม่พอใจต่อกัน ได้แต่บ่นเล็กน้อย และบอกให้เจ้าของอู่ทำงานไม่เข้าหรือค่าเกินไป ส่วนชาวบ้านคนอื่นก็ได้รับผลกระทบด้วย ซึ่งเขาก็ไม่กล้าต่อว่า เพราะอยากหลีกเลี่ยงการเผชิญหน้า และบอกว่าเรื่องแบบนี้เป็นเรื่องการทำมาหากินของเขา หากพูดไป เขาอาจจะหาได้ว่าอีกจกกัน หรือไม่อยากให้เขาได้ดี จะเห็นได้ว่าชนบทไม่ได้ยู่นิ่งๆ แต่มีการเปลี่ยนแปลงเสมอ และในหมู่บ้านด้วยกันก็ไม่ได้มีความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันเสมอไป และเป็นที่น่าสนใจในหมู่บ้านว่าเรื่องการทำมาหากินเป็นเรื่องที่มีความสำคัญเป็นอันดับแรก

การอนุรักษ์และการพัฒนา

หมู่บ้านในลักษณะนี้มักอยู่ในช่วงที่กำลังพัฒนา ถนนบางเส้นในหมู่บ้านยังเป็นลูกรัง ซึ่งชนชั้นกลางที่เข้ามาอยู่ใหม่หลายคนก็ชื่นชอบความที่ไม่พัฒนาเกินไปแบบนี้ การมาซื้อที่ดินเพื่ออยู่ในหมู่บ้านก็เพื่อให้ได้บรรยากาศความเป็นชนบทบ้าง และอีกสาเหตุหนึ่งคือ ถนนลูกรังจะทำให้รถวิ่งช้าหรือรถไม่ค่อยอยากผ่าน ทำให้ไม่มีเสียงดัง ในขณะที่ชาวบ้านบอกว่าตัวเองต้องทนกับถนนลูกรังอย่างนี้มาเป็นเวลานาน การที่รัฐหรือ อบต. มีงบประมาณเข้ามาลาดยางถนนในหมู่บ้านถือเป็นความสะดวกสบาย ไม่มีฝุ่นเข้าบ้าน มีความเจริญที่ทัดเทียมกับหมู่บ้านอื่น ชาวบ้านบางคนบอกว่าชอบถึงขนาดอยากให้มีถนนวงแหวนตัดผ่านหมู่บ้าน เพราะราคาที่ดินจะได้สูง ขายได้ราคา จะได้มีเงิน แล้วเลิกทำนาหรือเลิกรับจ้างเสียที

นอกจากนี้ยังมีกรณีการขายถนนไปให้ถึงที่ดินด้านใน เมื่อก่อนที่ดินยังเป็นทีนาแปลงใหญ่ การผ่านเข้าออกไม่ยาก หรือจะผ่านที่ดินคนอื่นก็ไม่เป็นปัญหา แต่เมื่อที่ดินถูกซอยย่อยเพื่อเป็นมรดกแก่ลูกหลาน ถูกแบ่งขาย มีการปลูกบ้านอยู่อาศัย การเข้าออกด้วยรถ ความเป็นส่วนตัว เริ่มทำให้เกิดปัญหาทางเข้าออกของที่ดินด้านใน ดังนั้น คนที่มีที่ดินด้านในจึงขอให้ อบต. ขยายทาง โดยบางกรณีต้องถมคลองเหมืองที่ไม่ได้ใช้ แล้วฝังท่อแทน ต้องตัดต้นไม้ใหญ่บางต้นออก ชนชั้นกลางที่ย้ายเข้ามาอยู่ใหม่รู้สึกเสียดายต้นไม้ใหญ่ และเป็นห่วงเรื่องการถมคลองเหมืองว่าจะทำให้เกิดปัญหาการระบายน้ำ นอกจากนี้ ในทางกฎหมายแล้วทำไม่ได้ แต่ในทางปฏิบัติ หลายหมู่บ้านที่มีการขายบ้านอยู่อาศัยก็ตกลงกันเองและทำเช่นนี้เหมือนกัน เพราะในปัจจุบันเจ้าของที่ดินไม่ได้ทำนา คลองเหมืองไม่ได้ทำหน้าที่เอาน้ำเข้านาอีกต่อไป มันจึงถูกลอยทิ้งรกร้าง บางที่ก็กลายเป็นรางระบายน้ำเท่านั้น เกิดเป็นความไม่เข้าใจซึ่งกันและกัน ฝ่ายคนจากในเมืองมองว่าชาวบ้านขาดความรู้สึกอนุรักษ์ธรรมชาติ ไม่ดูประโยชน์ส่วนอื่น ในขณะที่ชาวบ้านก็มองคนเมืองว่าไม่ชอบการพัฒนา ความคิดที่ไม่ตรงกันลักษณะนี้มักไม่มีการปรับเข้าหากัน และในทางกลับกัน อาจเป็นการตอกย้ำความคิดของแต่ละฝ่าย และผลึกความสัมพันธ์ของทั้งสองให้ห่างกันมากขึ้น

ความพอเพียง

เรื่องการทำนาของชาวบ้าน มีชนชั้นกลางบางคนให้ความเห็นว่าชาวนาไทยขายนาทั้งหมดแล้วไม่น่าเลย ชาวบ้านควรจะรักษาสิ่งนี้ไว้ เพราะเป็นเอกลักษณ์ของไทย ซึ่งชนชั้นกลางจากในเมืองส่วนใหญ่ที่ย้ายเข้ามาอยู่ในหมู่บ้านก็ซื้อทีนาของชาวบ้านที่เลิกทำการผลิตแล้วนั่นเอง ชนชั้นกลางบางคนเปรยว่า

ชาวบ้านควรจะใช้การผลิตแบบอินทรีย์ งดใช้สารเคมี เพราะอันตรายต่อสุขภาพ ให้ใช้ควายไถนา¹¹ ให้เอามือเอารันทำนาเพื่อลดต้นทุนการผลิต และอยู่อย่างพอเพียง จะได้ไม่ต้องมีหนี้สิน ชุมชนชนบทก็จะอยู่ไปได้อย่างดี เห็นได้จากสื่อต่างๆ ที่เด่นและแพร่หลาย ได้แก่ สื่อจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ (สสส.) เช่น โฆษณาชุดเกษตรประณีต¹² เป็นต้น สื่อกระแสหลักเหล่านี้มักจะเลือกพูดถึง “วิถีชุมชน” ที่ชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกัน ฟังกันได้ในชุมชน อยู่กันอย่างพอเพียงตามอัตภาพ และทำการเกษตรแบบดั้งเดิม เหตุผลด้านหนึ่งที่ชีวิตชาวบ้านในอดีตต้องช่วยเหลือกันเพราะการใช้เงินยังมีจำกัด และเกือบทุกคนทำการเกษตรเหมือนกัน จึงมีการแลกเปลี่ยนแรงงาน ชาวบ้านในหมู่บ้านแห่งหนึ่งเล่าให้ผู้เขียนฟังว่าเขาเป็นครอบครัวสุดท้ายในหมู่บ้านที่แลกเปลี่ยนแรงงาน ซึ่งคือเมื่อ 15 ปีที่แล้ว แต่ร่วมมือกันเฉพาะในหมู่บ้านที่ยังทำนาที่อยู่หรือมีนาติดกัน แต่พอหลายครอบครัวขายที่ดินให้กับคนนอก บางครอบครัว พ่อแม่ที่เคยทำนาก็แก่มาก ส่วนลูกหลานที่อายุ 30 ปีลงมา ก็ได้รับการศึกษาสูงขึ้นแล้วทำงานอย่างอื่น ไม่มีใครสนใจทำนาและทำนาไม่เป็นแล้ว ชาวบ้านส่วนใหญ่ทำอาชีพอื่นกันหมด ทำให้แรงงานในชนบทปัจจุบันขาดแคลน จึงต้องใช้สารเคมีและเครื่องจักรทุนแรงอย่างแพร่หลาย อย่างไรก็ตาม ความเข้าใจและความคาดหวังที่เมืองมีต่อชนบทแบบในภาพดั้งเดิมก็ยังเห็นได้อยู่เสมอ

ช่วงที่เก็บข้อมูล ผู้เขียนมักจะได้รับคำอธิบายจากคนในเมืองหลายคนต่อความเป็นชนบทที่ไม่ตรงกับความคาดหวังของเขาว่า “หมู่บ้านที่นี่ [เขตรอยต่อเมือง] เปลี่ยนไปหมดแล้ว ถ้าอยากจะทำหมู่บ้านที่เป็นชนบทจริงๆ ต้องออกไปไกลๆ ที่ความเจริญยังเข้าไม่ถึง” น่าสนใจตั้งคำถามต่อว่าชนบทเช่นนั้นี่มีจริงหรือ และหากมีจริง ชาวบ้านเขาจะอยากมีชีวิตดั้งเดิมอย่างที่คนในเมืองปรารถนาหรือไม่

สรุป

ภาพชนบทไทยตามการมองของคนในเมืองมักเป็นภาพจินตนาการที่มองจากศูนย์กลางไปยังชนบท มุมมองที่เปลี่ยนแปลงก็มาจากการสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป จากการพัฒนาชนบทแบบกระแสหลักให้ชนบทหลุดพ้นจากความล้าหลัง แต่ต่อมาเมื่อชนบทได้รับการพัฒนาไประดับหนึ่งและมีความเป็นเมืองมากขึ้นเรื่อยๆ เกิดปัญหาในด้านต่างๆ จึงมีการเรียกร้องให้เห็นคุณค่าของชนบท เน้นการพัฒนาแบบ

¹¹ ดูข้อมูลเพิ่มเติมเรื่องการรณรงค์ในสื่อเพื่อให้กลับไปใช้ควายไถนาได้จาก <http://highlight.kapook.com/view/50125>

¹² ดูสื่อของสำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพเพิ่มเติมได้จาก <http://www.thaihealth.or.th/multimedia/2053>

ทางเลือก ไม่อยากให้มีการพัฒนามากเกินไป ความเป็นทุนนิยม ความเป็นเมือง ไม่ดีต่อชนบท อยากให้ชุมชนอนุรักษ์วิถีชีวิตแบบดั้งเดิมที่อิงตามชนบทจารีต ปลูกข้าวอินทรีย์เพื่อสุขภาพ รักษาต้นไม้เพื่อธรรมชาติ รักษาทุ่งนาไว้เป็นทัศนียภาพที่สวยงาม เพื่อการดำรงอยู่ของอาชีพเกษตรกรรมที่เป็นเอกลักษณ์สืบทอดกันมาอย่างยาวนานของไทย ค่านิยมการบริโภคของชนชั้นกลางเหล่านี้มีผลต่อการสร้างและรักษาภาพความเป็นชนบทไทยแบบอุดมคติไว้ เป็นกระบวนการสร้างความคาดหวังทางสังคมร่วมกัน นำไปสู่การกำหนดแนวทางการเปลี่ยนแปลงในชนบทเรื่อยมา

นอกจากนี้ แม้ระยะทางทางกายภาพและการบริโภคของเมืองและชนบทใกล้กันมากขึ้นทุกที แต่มันก็ยังมีความซับซ้อนของความสัมพันธ์ ความต่างกันเชิงวัฒนธรรมและชนชั้นทางสังคม ที่ทำให้ยังมีความห่างของระบบคิดและค่านิยมของทั้งสองกลุ่มอย่างชัดเจน และสื่อกระแสหลักก็ไม่ได้เอื้อให้เห็นภาพการเปลี่ยนแปลงและความซับซ้อนดังกล่าว ทำให้ยังคงเห็นคนในเมืองร่วมกันคาดหวังกับชนบทแบบที่ตัวเองมีภาพจินตนาการ โดยคนเหล่านี้อาจไม่จำเป็นต้องเกี่ยวข้องกับชนบทด้วยตัวเอง หรือหากตนเองมีประสบการณ์จริงกับชนบทตั้งตัวอย่างข้างต้นก็อาจไม่ยอมรับ เพราะมันไม่ตรงกับความเชื่อดั้งเดิมของตนเองที่มีต่อชนบท สุดท้ายแม้ชนชั้นกลางในเมืองจะรับรู้การเปลี่ยนแปลงของชนบทในเชิงประจักษ์ แต่ภาพชนบทแบบจารีตที่ฝังอยู่ในมโนภาพจากการสั่งสมมาตลอดจะไม่เปลี่ยนง่ายๆ ดังนั้น ผู้มีอำนาจอย่างรัฐ ควรเสนอภาพชนบทที่หลากหลาย รอบด้าน โดยผ่านนโยบายการพัฒนาการศึกษา และสื่อต่างๆ เพื่อให้ภาพความต่างระหว่างชนบทกับเมืองแบบคู่ตรงข้ามค่อยๆ เจือจางไป

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

- ทีวีบูรพา. 2554. "ข้าวคุณค่า ชาวนาคุณธรรม." เข้าถึงวันที่ 12 ตุลาคม 2554. <http://www.tvburabha.com/tvb/rice5.html>.
- นุจรี ใจเก่ง. 2551. "ระลึกชาติในแบบเรียนภาษาไทย." *อ่าน* 1: 19-54.
- ยุคติ มุกตาวิจิตร. 2548. *อ่าน "วัฒนธรรมชุมชน": วาทศิลป์และการเมืองของชาติพันธุ์นิพนธ์แนววัฒนธรรมชุมชน*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน.
- อานันท์ กาญจนพันธุ์. 2544. *มิติชุมชน: วิถีคิดท้องถิ่นว่าด้วยสิทธิ อำนาจ และการจัดการทรัพยากร*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

เอกสารภาษาอังกฤษ

- Anchalee Singhanetra-Renard. 1999. "Population Mobility and the Transformation of a Village Community in Northern Thailand." *Asia Pacific Viewpoint* (40).
- Rigg, Jonathan. 1998. "Rural-Urban Interactions, Agriculture and Wealth: A Southeast Asian Perspective." *Progress in Human Geography* (22).
- Ritchie, Mark Andrew. 1996. "From Peasant Farmers to Construction Workers: The Breaking Down of the Boundaries between Agrarian and Urban Life in Northern Thailand, 1974-1992." Unpublished PhD Dissertation, Department of Sociology, University of California at Berkeley.
- Stott, Philip. 1991. "Mu'ang and Pa: Elite View of Nature in a Changing Thailand." In M. Chitakasem and A. Turton, eds. *Thai Constructions of Knowledge*. London: School of Oriental and African Studies, University of London.
- Thongchai Winichakul. 2010. "The 'Germs': The Reds' Infection of the Thai Political Body." Accessed October 9. <http://asiapacific.anu.edu.au/newmandala/2010/05/03/thongchai-winichakul-on-the-red-germs/>.
- Wilson, Geoff A. and Jonathan Rigg. 2003. "'Post-Productivist' Agricultural Regimes and the South: Discordant Concepts?" *Progress in Human Geography* (27).
- Yos Santasombat. 2008. *Flexible Peasants: Reconceptualizing the Third World's Rural Types*. Chiang Mai: RCSD.